

УДК 347.961.7(091)

CERIF: H210, H220, H300, S145

Никола Селаковић, мастер*

КОРЕНИ ЛАТИНСКОГ ТИПА НОТАРИЈАТА

У раду се разматра настанак установе нотаријата латинског типа и покушава разоткрити његов прави корен, тренутак обликовања и прерастања из приватног бележничтва у јавно. Пратећи генезу бележничтва латинског типа и његов развој оповргавају се тезе о његовој утемељености у римском праву, а указује на немали допринос византијског права. У трећем делу рада указује се на кључну улогу француске правне традиције у обликовању нотаријата латинског типа и коначном формирању јавног бележника. Ипак, недовољна научна обрада везе између позновизантијског права и француског средњовековног права, а сличности у решавању правних ситуација остављају простор за даље проучавање и разраду.

Кључне речи: *Латински нотаријат. – Табелион. – Епархова књига. – Француско средњовековно право.*

1. НОТАРИЈАТ И ПРАВНИ ИДЕНТИТЕТ СРБИЈЕ

Нотаријат, а поготово тзв. латински тип нотаријата, тешко се може сматрати институцијом која представља део историјскоправног идентитета Србије. У својој вишевековној правној историји Србија је познавала неке специфичне правне установе које би се могле, мање или више успешно, поредити са нотаријатом (нарочито средњовековни пристав, номик итд.¹). Додуше, Србија се накратко упознала са латинским типом нотаријата у првој половини прошлог

---

* Аутор је асистент Правног факултета Универзитета у Београду, *nikola.sela-kovic@ius.bg.ac.rs*

¹ Вид. више: Марко Костренчић, *Fides publica (јавна вера) у правној историји Срба и Хрвата до краја XV века*, Београд 1930, 68; Ђорђе Бубало, *Српски номници*, Београд 2004.

века, уочи Другог светског рата. Закон о јавним бележницима (нотарима) из 1930. године је, осим у Србији, важио на целој територији државе, укључујући и оне њене делове у којима се нотаријат и раније примењивао под утицајем аустријског права (Војводина, Славонија, Далмација, Словенија) и у основи је у највећем делу садржавао кључне елементе латинског типа нотаријата. Но, та епизода је уз доста потреса који су пратили њено увођење трајала тек неколико година, да би са стварањем нове заједничке домовине словенских народа у облику комунистичко/социјалистичке државне творевине, она била потпуно заборављена. У новој, послератној Југославији нотаријата више није било за све време њеног трајања.

Тако се тек почетком XXI века, током његове прве деценије, када су друге државе које су настале настале распадом СФРЈ већ увелико увеле јавно бележништво, српски правни систем нашао пред важним избором. Приликом трансформисања и формирања свог новог правног идентитета, на ред је дошла и правно-политички незаобилазна установа нотаријата. Порођајне муке у вези са нотаријатом су у Србији трајале дуго, најпре кроз два пропала пројекта закона, почев од 1996. године, у тада још Савезној Републици Југославији, а потом и 2002. у Републици Србији. Трагања за најповољнијим моделом уређења су настављена 2007. године, који је прерастао у закон тек после више од четири године. У свим тим настојањима ослонац, или макар инспирација, у доброј мери се проналазио и у Закону о јавном бележништву Краљевине Југославије из 1930. године. Тако је наш новонастали Закон о јавном бележништву из 2011. године у основи ослоњен на идеју латинског типа нотаријата, у којој је нотар носилац јавних овлашћења и где његова исправа има карактер извршног наслова, мада су надлежности јавног бележника ограниченије него у многим другим државама са оваквим типом нотаријата.

Због тога је прилично необично то што се латинском типу нотаријата у нашој литератури није посветила већа пажња. Излишно је истицати колико је значајно да се пажња академске заједнице у већем обиму усмери и ка историјату и специфичностима тог облика нотаријата. Ово утолико пре што је добрим делом његов костур постао део нашег савременог правног система, после бројних и дуготрајних порођајних мука, најпре при конципирању законске регулативе, а потом приликом примене новог Закона о јавним бележницима и оформљењу ове јавне службе. Да је било више радова у којима би се претходно расветлили многи спорни и деликатни аспекти нотаријата и анализирали историјскоправно и упоредноправно искуство, несумњиво је да би они олакшали и вероватно убрзали те мучне процесе (нпр. питање односа нотаријата и адвокатуре). То је добар пример до које мере је важно да се увођење једне нове прав-

не установе припреми и пропрати, између осталог, и одговарајућом претходном научном обрадом.

Наиме, у нашој литератури постоји веома мали број радова који анализирају настанак и особине нотаријата уопште, а поготово латинског типа нотаријата. Један од првих је полумонографски текст који је настао као плод првог курса за припрему будућих кандидата за нотаре организованог на Правном факултету Универзитета у Београду, у време када је Србија почела законодавне припреме за увођење нотаријата у наш правни систем.² У том тексту, а и у другим малобројним важнијим текстовима који су се бавили овом темом,³ посвећена је одређена пажња и настанку латинског типа нотаријата, али су с обзиром на махом прагматичне потребе због којих су ти радови писани (првенствено упознавање шире јавности и полазника курса са основним појмовима нотаријата), изостале детаљније историјскоправне анализе.

Међутим, ни стање у иностраној литератури није много боље. Осим у Француској, у другим земљама питање рађања латинског нотаријата није привлачило превише пажње. Вероватни разлог лежи у томе што је та тема постала релативно незанимљива, пошто се нотаријат тамо већ вековима стабилизовао и пажња литературе се углавном оријентисала на проблеме које је наметала свакодневна пракса.⁴ У нашим условима, међутим, када није савим јасно ни да ли се новонастали, постојећи модел јавног бележничтва може сматрати најближим латинском типу нотаријата, чини се корисним да се овој теми посвети више пажње.⁵

² Сима Аврамовић, „Правноисторијски аспекти нотаријата“, *Јавнобележничко право* (прир. Д. Хибер), Београд 2005, 35–83.

³ Небојша Шаркић и др., *О јавном бележнику – нотару*, Београд 2004.

⁴ Ипак, постоје и часописи који се претежно баве само историјом нотаријата, нпр. *Le Gnomon, Revue internationale d'histoire du notariat*, који издаје *Institut international d'histoire du notariat*. Међутим, колико су и у државама са дугом нотарском традицијом бројна питања која траже доктринарне одговоре, указује то што се један француски аутор релативно скоро zaloжио за установљавање посебне гране права – нотарологије, Jean-Paul Poisson, *Essais de notarologie*, Paris 2002. Није чудо што се данас мање пажње поклања историјату латинског нотаријата, а више теоријским и практичним темама, јер се у Европи прилично агресивно актуелизују питања његове либерализације и англосаксонизације. О томе вид. врло аргументован текст, Драгана Кнежић Поповић, „Европски јавни бележници на ветрометини“, *Правни живот* 2/2016, 230–270

⁵ Бар двадесетак држава у Европи у основи има систем који је близак француском-латинском нотаријату. То су Аустрија, Мађарска, Италија, Грчка, Чешка, Словачка, Словенија, Бугарска, Белгија, Холандија, Швајцарска (у француском и италијанском делу), Шпанија, Португал, Естонија, Летонија, Литванија, Луксембург, Малта. Наравно да сваки од њих има неке своје дистинктивне особине, али у основи имају много заједничких црта са латинским типом нотаријата. У том контексту раз-

2. ДА ЛИ ЈЕ НОТАРИЈАТ ТЕКОВИНА РИМСКОГ ПРАВА?

У француској, али и литератури на другим језицима, постоји скоро неподељено мишљење да корени латинског нотаријата произлазе још из римског права. Ипак, како је то код нас показао Аврамовић, није савим јасно на који се начин у римском праву изграђивала ова установа и да ли је ње уопште било са атрибутима које ће касније имати нотаријат. Наиме, ниједан од института које је познавало римско право се не може у потпуности упоредити са каснијом, средњовековном, а поготово са модерном установом јавног бележничтва. Његово је становиште да се почеци професије која наликује нотарској код Римљана нису много разликовали од сличних установа код других народа (Египћана, Грка, нарочито у хеленистичком периоду) и да су Римљани у ствари преузели своје прве писаре од Грка из хеленистичког света. У склопу тога је у Рим продрла и идеја да су исправе које су саставили такви професионални писари-бележници имале већу доказну снагу него да су их сачиниле саме странке, али ништа више од тога. Главни допринос Римљана он види у томе што су исправе које је састављала посебна врста писара, тзв. табелиони, у дугом временском еволутивном процесу који је трајао све до пред крај постојања Римске империје у IV веку н.е., добили и нешто већу формалну пробативну вредност, па се стога табелиони сматрају зачетком модерног нотаријата. Међутим, он јасно показује да табелиони још увек нису имали статус особе јавне вере која саставља јавне исправе које представљају извршни наслов, те да су они до краја постојања римске државе у основи представљали само приватне бележнике. Он јасније од многих других аутора, не само у нашој литератури, указује на постојање неколико сличних професија и различитих назива, а за које се неретко погрешно везивало порекло савременог нотаријата (*scriba*, *notarius*, *tabullarius* и *tabellion*). Тек када се појављују табелиони (*tabelliones*), о којима говори је посвећен већи број одредаба у Јустинијановим *Новелама*,⁶ може се говорити о посебној, „лиценцираној“ професији. Они се већ јасно профилишу као посебна професија приватних бележника који су своје услуге пружали на форуму и на јавном месту сачињавали исправе које би од њих тражиле странке, тако да почињу да донекле

новрности би се могло рећи да и новоуведени нотаријат у Србији у основи припада тој истој породици, уз одређене своје специфичности.

⁶ Притом не треба сметнути с ума да су Јустинијанове *Новеле* последњи део његове кодификације који је писан на грчком језику и који није садржао делове класичног римског права попут *Дигеста*, већ је углавном регулисао новонастале односе из тог времена, у једној друштвено-економски већ прилично другачијој држави – Византији (без обзира на то што је себе сматрала наследницом Римске империја као Ромејско царство и што је своје становнике називала Ромејима).

личе на notare. Ипак, ни они још увек нису били државни службеници од јавног поверења на које држава преноси део својих овлашћења. Ипак, њихове исправе су имале већу доказну вредност, али не и карактер јавних исправа. Оне се нису користиле као апсолутно доказно средство, о чему сведочи и околност да се у случају смрти табелиона садржина докумената морала потврђивати сведоцима.⁷

Овакво становиште се у приличној мери одваја од старог клишеа где се истиче да је посао табелиона већ био веома сличан послу модерних нотара.⁸ Оно у чему Аврамовић одступа од претежног става у литератури односи се на чињеницу да се тек даљом трансформацијом улоге табелиона, али не више у римској држави него у Византији, постепено профилише прави ембрион из кога настаје латински тип нотаријата. Тек од VI века н.е. и Јустинијановог права (када римска држава више није постојала) табелиони су почели да полажу заклетву пред префектима да ће непристрасно обављати свој посао, после чега је префект табелиону додељивао печатни прстен, којим је овај печатао документа. На тај начин им је држава исказивала посебно поверење и почела је да их контролише, јер су за свој посао добијали *одобрење* државних органа. Тек такве табелионе чувени средњовековни правник из XVI века Жак Киж (Jacques Cujas), један од оснивача школе елегантне јуриспруденције, дефинише на следећи начин: „*Tabelliones sunt publici contractuum scriptores vel testamentorum*“, тј. да су табелиони били јавни писци уговора или тестамената. Међутим, табелиони ипак ни тада нису представљали особе јавне вере на које држава *преноси јавна овлашћења*, чије би исправе имале снагу и аутентичност јавне исправе. Тај став Аврамовић доказује чињеницом да је Јустинијан једном својом новелом (73) предвидео компликовану процедуру како се доказује аутентичност табелионске исправе,⁹ што указује на то да табелиони још увек нису били особе јавне вере и да њихове исправе нису имале онако велики степен веродостојности какве ће касније имати нотарске.

Додајмо овоме занимљив пример превода на латински једне друге Јустинијанове новеле (44) са коментарима које даје Киж. Ту се анализира пример и поставља питање аутентичности нотарског акта у једној спорној ситуацији, што је и био разлог због кога је Јустинијан донео ову новелу. Наиме, у једном случају је била оспорена ваљаност уговора неписмене жене који је био закључен код табелиона и његовог помоћника. У поступку се поставило питање колико је верно тај документ изразио њену вољу, јер је она тврдила

⁷ С. Аврамовић, 49.

⁸ Вид. нпр. W. W. Smithers, „History of the French Notarial System“, *University of Pennsylvania Law Review* 60(19)/1911, 20.

⁹ В. детаљно М. Костренчић, 88.

да неке одредбе у уговору нису у складу са њеним инструкцијама. Судија који је решавао овај случај покушао је да установи истину од табелиона кога је позвао на суд, који је потврдио да је у питању акт из његове канцеларије, али није био у стању да потврди садржину уговора, јер је уговор сачинио његов помоћник док је он био одсутан. Судија је потом позвао табелионовог помоћника, који је изјавио да није ни он саставио спорни уговор, а да особу која га је писала не може да пронађе. Тим поводом овом новелом Јустинијан наређује да убудуће табелиони морају обавезно бити лично присутни када се саставља неки правни акт. Овај пример јасно показује да табелиони Јустинијановог времена још ни изблиза нису били онако добро и строго организовани нити су имали онакву одговорност какву су имали у време *Епархове књиге* настале у Цариграду у X веку.

Због тога Аврамовић закључује да права колевка латинског нотаријата није у Риму, него у Византији, али из познијег времена. Јер, из *Новела* је јасно да табелиони Јустинијановог времена немају ни приближно јавна овлашћења нити њихови акти имају велику доказну вредност. Тај свој став потврђује детаљном анализом византијских табелиона у тзв. *Епарховој књизи* из X века, у којој се веома прецизно регулише низ питања везаних за рад табелиона, где они постају знатно озбиљнија институција, са одговарајућом професионалном организацијом која контролише рад нотара.¹⁰ У то се може однедавно осведочити и наша шира научна јавност, пошто је превод *Епархове књиге* постао доступан и на српском језику.¹¹ У њеном чл. 24 табелион се паралелно назива и грчким термином *symbolaiographos* (буквално: писац уговора, а овај термин се задржао до данас у модерном грчком језику за означавање савремених нотара). Особине византијских табелиона одн. симвулографа у *Епарховој књизи* показују већ знатно зрелији стадијум ове установе, који се по многим елементима приближава особинама каснијих латинских јавних бележника.¹² Нове табелионе су бирали и примали у корпорацију већ

¹⁰ Мада је настала као део богатог законодавства царева из Македонске династије, ова збирка прописа којима се регулише рад различитих професија настала је у време Лава VI Мудрог. Њу је формално објавио епарх, одн. префект – управник града Константинопоља 912. године, последње године владавине Лава VI. Ова збирка прописа је била у примени и касније, па је и проширена у време цара Нићифора Фоке, због чега неки писци мисле да је *Епархова књига* настала 960. године, вид. Фјодор Успенски, *Историја византијског царства* I, Београд 1998, 64.

¹¹ Зоран Симоновић, *Епархова књига – Византијски зборник правила из занатства и трговине Лава VI Мудрог*, Ниш 2004.

¹² Тако су, на пример, табелиони-симвулографи били организовани у „нотарске коморе“ – корпорације на чијем челу је стајао председник (*primicerius*). За пријем у нотарску службу постављао се низ услова у погледу беспрекорне прошлости и личног поштења, захтевало се да буду „вешти у говору и писму“, као и да добро познају право, што се доказивало тако што су морали знати напамет

постојећи табелиони и њихов „председник коморе“, али уз сагласност државних власти. Наиме, о избору табелиона „комисија за избор“ извештава управника града, префекта Цариграда – епарха, који има коначну реч при избору нових табелиона и који им својим ауторитетом даје значај државно одговорних службеника. Њему се табелиони из „комисије за избор“ заклињу да су избор новог табелиона извршили непристрасно и објективно, а потом сви табелиони одлазе у цркву по благослов, после чега следи гозба (чл. 3). Новоизабрани табелион је дужан да примицеријусу („председнику коморе“) да три номизме (златника), сваком табелиону по једну, а за „сто за којим ће обављати посао“ (који се обично налази испред цркве) мора платити још шест номизми (чл. 14).¹³

На овај начин је Аврамовић дао прилично оригинално и важно виђење предисторије стварања тзв. латинског нотаријата, које се ни у светској литератури није детаљније елаборирало, већ су се корени латинског нотаријата по правилу директно изводили из римске традиције. Значај Византије у развоју нотаријата је, чини се, знатно већи него што се то до сада примећивало. Међутим, ту као да му је понестало снаге и за детаљнију анализу каснијих процеса кроз које је римско-византијски расад појавио на западу Европе и изродио до данас један од најраширенијих модела јавног бележничтва.

3. ПАРАЛЕЛНА ГЕНЕЗА НА ИСТОКУ И ЗАПАДУ

Претежни део литературе која се бавила питањем настанка нотаријата пратио је линију развоја Јустинијанова кодификација – глосатори и постглосатори – средњовековно законодавство, наравно све време третирајући је као део рецепције римског права и скоро сасвим заобилазећи Византију. Врло је вероватно да такав приступ може бити оправдан, поготово због утицаја који су нарочито глосатори и коментатори (а међу овим другима су се нарочито истицали француски постглосатори) имали на развитак правних установа у XIII и XIV веку. Ово утолико пре што су многи водећи глосатори и коментатори и сами били нотари, дајући свој допринос профилисању ове установе и у доктринарној сфери, кроз бројне коментаре о нотаријату. Уосталом, за припаднике те две школе је карактеристично да су се упоредо бавили и проучавањем и применом права. Међу њима је свакако најпознатији био постглосатор *Bartolus de Saxoferrato*, који

зборник византијског права *Енехирон* византијског цара Василија Македонског с краја IX века и још много обимнији зборник права *Василике* од 60 књига, које је издао Василијев син Лав VI Мудри на самом крају IX века.

¹³ С. Аврамовић, 55.

је о нотаријату доста и писао, а нотарским послом су се бавили и други, нешто мање познати припадници тих школа, као *Rainerius de Perusio*, *Petrus de Ungola*, *Petrus Boaterius*, *Salathiel* и *Petrus de Vinea*, кога је за „протонотара“ поставио Фридрих II.¹⁴ Међутим, и у њиховим радовима постоји прилична конфузија, нарочито у погледу тачног значења појмова *notarius* и *tabellio* и других сличних појмова (*tabelliones*).¹⁵

То је лако објашњиво чињеницом да је скоро немогуће тачно одредити разлике између појединих професија које су се означаваале различитим називима поред већ поменутих, а притом су сви они обављали сличан посао (*amanuenses*, *cancellarii*, *domestici*), и то од времена Јустинијана (а и нешто пре њега), па кроз цео рани средњи век. Током раног средњег века донекле су се разликовали тзв. нотари који су састављали документа, од табелиона (а потом и табуларија) који су бележили оно што би од њих странке захтевале и о томе им издавали аутентичну копију. Притом су постојале и разлике у погледу тога ко је давао овлашћење нотарима, тако да су упоредо постојали краљевски нотари, нотари које постављају поједини феудалци, црквени (епископски, апостолски) нотари, итд. Карло Велики је на западу својим капитуларима из 803. и 805. године покушао да уведе ред у ове послове, да уједначи разлике и формира јединствену професију, те је наредио својим овлашћеним државним службеницима који су путовали по земљи и спроводили његове налоге (*missi dominici*) да успоставе notare у појединим местима као делегирана лица, која ће они касније надгледати.

Ипак, разлике су остале чак и у називима тих професија. Тако се на северу Француске, где је преовлађивало обичајно право (*pays de droit coutumier*) они још дуго дефинишу као *cancellarii*, а на југу где је римска традиција била јача (*pays de droit écrit*) називају се *notarii*, да би на крају у целој Француској преовладао назив из јужних крајева.¹⁶ Наравно, остаје питање како је нотаријат доспео у јужну Француску. По свој прилици утицај се ширио из Италије, у доброј мери захваљујући и ставовима глосатора и постглосатора у процесу доктринарне рецепције.¹⁷ Као и у Византији, пракса састављања аката са већом правном снагом од обичних приватних исправа, остваривала је континуитет и у другом трговински најдинамичнијем делу

¹⁴ James Cowie Brown, „The Origin and Early History of the Office of Notary“, *Juridical Review* 47(201)/1935, 205 фн. 2.

¹⁵ *Ibid.*, 207.

¹⁶ W. W. Smithers, 21.

¹⁷ Детаљно о развоју нотаријата у Италији вид. Mario Amelloti, Giorgio Costamagna, *Alle origini del notariato italiano*, Roma 1975.

Медитерана тог времена, а пре свега у италијанским градовима,¹⁸ као и градовима на источној обали Јадрана.¹⁹ Ту се, паралелно са Византијом, одвијала пракса састављања докумената од овлашћених професионалаца, која је несумњиво наслеђена из Јустинијановог права, мада су тада „нотари“ још увек по својим овлашћењима углавном били приватни бележници који су записивали оно што су странке од њих захтевале.²⁰ Чини се да у томе лежи разлог због кога се верује да нотаријат вуче корене из римског права, мада садржински ова институција тек у дугом временском процесу у Француској добија и нека нова, битна својства.

Најчешће се сматра да је нотаријат какав ће француски правни систем касније изградити и по коме ће бити препознатљив настао у време Луја IX Светог из династије Капета који је 1270. године именовано 60 овлашћених краљевских нотара у Паризу, и то из редова свештеника. Многи аутори сматрају да се ту налазе почети савременог нотаријата због тога што су исправе које су такви нотари издавали имале важност аутентичног документа са карактером обавезујуће јавне исправе. Краљ Филип IV Лепи је почетком XIV века именовање нотара учинио трајним, а убрзо после тога је 1315. године краљ Луј X Кавгација чврсто установио да услуге нотара плаћају странке, али је наставио са праксом да се за нотаре бирају свештеници, што ће се задржати још скоро цео један век (јер су се

¹⁸ Сачувани подаци говоре да је почетком XII века у италијанским градовима нотаријат још увек функционисао тако да је нотарска исправа обезбеђивала лакше доказивање, да још увек није имала апсолутну пробативну вредност, али да је имала карактер јавноправног акта. Она је представљала „l' elemento di prova più evidente della pubblica fides“. – Maria Gigliola di Renzo Villata, „Per una storia del notariato nell'Italia centro-settentrionale“, *Handbuch zur Geschichte des Notariats der europäischen Traditionen* (ed. Mathias Schmoeckel, Werner Schubert), Nomos, Baden-Baden 2009, 25.

¹⁹ У том облику се нотаријат развијао и у далматинским градовима. Већ од XII века ту у већем броју пристижу лица која су се у Италији школовала за нотаре, а од XIII века приморски градови све више доводе како царске (*imperiali auctoritate*), тако и папске нотаре (*sacri palatii*). Вид. више: М. Костренчић, 72. Нотар је имао обавезу да саставља нотарске исправе за све грађане који од њега то затраже. Он издаје странки нотарску исправу оверену његовим нотарским знаком (*signum notarii*), са посебним декоративним потписом нотара. Скоро сви средњовековни статуту приморских градова на источној обали Јадрана прилично детаљно су регулисали ову материју. – С. Аврамовић, 60–63. Вид. детаљно Branka Grbavac, *Notarijat na istočnojadranskoj obali od druge polovine 12. do kraja 14. stoljeća*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu (2010). О нотаријату у Котору в. Ненад Фејић, „Которска канцеларија у средњем веку“, *Историјски часопис* 27/1980, 5–63, а о нотарима у Будванском статуту вид. поглавља LXXIII–LXXIV, *Средњовековни Статут Будве* (прир. Жика Бујуклић, Мирослав Лукетић), Будва 1988, 31.

²⁰ Franck Roumy, „Histoire du notariat et du droit notarial en France“, *Handbuch zur Geschichte des Notariats der europäischen Traditionen* (ed. Mathias Schmoeckel, Werner Schubert), Nomos, Baden-Baden 2009, 125–168.

документа још увек писала на латинском језику који су свештеници најбоље знали).²¹ Тек је краљ Шарл VII Победник из династије Валоа средином XV века увео правило да се нотари не морају више бирати из редова свештеника, а крајем тог века је Шарл VIII Валоа потпуно укинуо могућност да свештеници буду нотари и сасвим лаицизирао ову професију. Најзад, краљ Франсоа I Валоа 1539. године уводи пропис да се акти које састављају нотари пишу на француском, а не на латинском језику, да кандидати за нотаре морају бити у добром менталном стању и изузетних моралних својстава, као и да њихова писмена имају снагу извршног наслова у целој Француској,²² што је, чини се, круцијална новина која је створила модерни нотаријат. Коначно је 1597. године краљ Анри IV, оснивач Бурбонске династије, установио да је нотаријат наследна професија, која се може и продати. Његов унук Луј XIV, краљ Сунце, наредио је да сва нотарска документа широм Француске морају имати печат са краљевским овлашћењем, пошто су до тада нотари ван Париза на документа која издају стављали печат са обележјем надлежног сениора или управника провинције. Нотари тако постају лица која врше јавна овлашћења у име краља, а пробативна вредност њихових исправа добија значај јавног документа на целој државној територији. У условима веома интензивираних економског промета, бујања трговине широм земље и динамичног општег развоја, увођење нотарске исправе као извршног наслова у целој држави коју издаје лице овлашћено од самог краља, представљао је важан фактор за остварење правне сигурности и несметаног правног промета. На тај начин је латински нотаријат коначно добио своју физиономију и велики значај у правном систему. Коначно, у време када се већ припремала Француска револуција, Луј XVI је донео чувени закон којим је објединио све прописе о нотаријату, са важењем у целој држави (уз неколико не много важних изузетака).²³

4. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Све у свему, може се закључити да је француски нотаријат тек почев од XIV века почео да стиче своју особену физиономију и да је тај процес трајао неколико столећа. У том процесу постепеног израстања латинског нотаријата су се решавали неки специфич-

²¹ W. W. Smithers, 24.

²² *Ibid.*, 26. Овим захтевима се на извештан начин утврђују захтеви везани за личност нотара веома слично као што је то предвиђала *Епархова књига* у Византији знатно раније.

²³ *Ibid.*, 27.

ни, актуелни проблеми тог времена, поготово с обзиром на промене односа централне и локалне власти, а упоредо са све снажнијом централизацијом државе. Стога би се пре могло рећи да је латински тип нотаријата обележен не толико римским утицајем, колико постепеним вишевековним трансформацијама једне ембрионалне римско-византијско-италијанске институције која је имала знатно другачије одлике. Та трансформација у нову правну установу је представља само далеки рефлекс различитих професија које је познавало римско-византијско право.

С друге стране, Византија је већ у X веку, у време наследника Карла Великог, када латински нотаријат још није био ни у повоју, имала сасвим оформљену нотарску професију и организацију нотаријата коју су у неким елементима карактерисале оне особине које ће почети да се уводе у француско право почев од XIV века. Наравно, врло је вероватно да је додир глосатора и постглосатора са византијским моделом табелиона-симвулографа био минималан, уколико је уопште и постојао, имајући у виду њихов примарно егзегетички метод анализе римских изворних текстова из Јустинијанове кодификације. Када су их и интересовале Јустинијанове *Novellae*, које су често у знатној мери одступале од класичног римског права, уносиле новине и трансформисале старе правне установе, они су их по правилу користили преко латинских превода. Каснији, постјустинијановски византијски правни текстови су били ван главног фокуса њиховог интересовања. Једном речју, њих није много интересовало упоредно право њиховог времена, него некадашње римско право које је било пре више векова. Њихов приступ је био махом казуистичан, а нарочито су их занимала практична решења која су се у изворима из тог времена могла пронаћи. Тек је Жак Киж, као водећи представник тзв. школе елегантне јуриспруденције, откривајући законитост континуитета права, схватио да византијско право представља еволутивни продужетак римског права. Киж је сам сакупио збирку од око 500 рукописа правних текстова у својој личној библиотеци, и дао је замах интересовању за изворне текстове из Цариграда.²⁴ Ипак, све до нашег времена чини се да нису довољно испитане могуће везе и додори између позног византијског права и средњовековне француске нотарске праксе. Све у свему, чини се прилично оправданим став да су у Јустинијаново време улога и положај табелиона били још увек веома рудиментарни у односу на симвулографе у Византији у X веку и, наравно, прве француске нотаре у каснијим столећима.

Међутим, оно што нарочито привлачи пажњу је чињеница да су те две правне породице – византијска и средњовековна француска

²⁴ Сима Аврамовић, Војислав Станировић, *Упоредна правна традиција*, Београд 2015, 21.

– очигледно решавале слична питања на сличан начин (са или без међусобног додира). До фактичког сусрета те две традиције је дошло у време Латинског царства, када је Византија пала под власт западних освајача током четвртог Крсташког похода (1204–1261. године). Да ли је тај додир и у таквим околностима оставио неког трага на правна гледишта и установе на западне освајаче или обрнуто, може се само нагађати, с обзиром на то да поуздани извори недостају и отуд се у литератури о том питању аутори нерадо изјашњавају.²⁵

Ток историјских околности је био такав да је пропашћу Византије и њеним падом под турску власт византијска нотаријална традиција замрла, мада је као Феникс оживела после ослобођења од Турака у XIX веку у модернизованом облику латинског нотаријата, али под старим византијским називом симвулографа. С друге стране, француски – латински тип нотаријата је имао јасан и непрекинути континуитет. Иако је и он имао успоне и падове, нарочито у време Француске револуције, латински тип нотаријата је коначно прецизно уређен чувеним Наполеоновим законом из 1803. године. Та легислатива чини срж савременог латинског нотаријата и у тој форми се наметнуо као један од најпопуларнијих модела јавног бележничтва, постајући расадник за многе правне системе у савременим европским државама са континенталноправном традицијом. Боље познавање историјске укоренености, вредности и корисности установе латинског нотаријата у вишевековном процесу развитка правних система, могло би допринети одбрани ове древне јавне службе од све снажнијих настојања да се сужава надлежност нотара, да се ова професија либерализује и у крајњој линији англосаксонизује. Тиме би био угрожен не само идентитет ове професије, већ и идентитет целе континенталноправне традиције.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES)

- Amelloti, M., Costamagna, G., *Alle origini del notariato italiano*, Roma 1975
- Аврамовић С., „Правноисторијски аспекти нотаријата“, *Јавнобележничко право* (прир. Д. Хибер), Београд 2005. (Avramović S., „Pravnoistorijski aspekti notarijata“, *Javnobeležničko pravo* (priр. D. Hiber), Beograd 2005)
- Аврамовић С., Станимировић В., *Упоредна правна традиција*, Београд 2015. (Avramović S., Stanimirović V., *Uпоредна правна tradicija*, Beograd 2015)

²⁵ Helen Saradi-Mendelovici, „A History of the Greek Notarial System“, *Handbuch zur Geschichte des Notariats der europäischen Traditionen* (ed. Mathias Schmoekel, Werner Schubert), Nomos, Baden-Baden 2009, 523–558.

- Brown J. C., „The Origin and Early History of the Office of Notary“, *Juridical Review* 47(201)/1935.
- Бубало Ђ., *Српски номици*, Београд 2004. (Bubalo, Đ., *Srpski nomici*, Beograd 2004)
- di Renzo Villata Maria Gigliola, „Per una storia del notariato nell’ Italia centro-settentrionale“, *Handbuch zur Geschichte des Notariats der europäischen Traditionen* (ed. M. Schmoeckel, W. Schubert), Nomos, Baden-Baden 2009.
- Фејић, Н., „Которска канцеларија у средњем веку“, *Историјски часопис* 27/1980. (Fejić, N., „Kotorska kancelarija u srednjem veku“, *Istorijski časopis* 27/1980)
- Грбавач В., *Notarijat na istočnojadranskoj obali od druge polovine 12. do kraja 14. stoljeća*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu (2010).
- Кнежић Поповић Д., „Европски јавни бележници на ветрометини“, *Правни живот* 2/2016. (Кнежић Поповић Д., „Evropski javni beleznici na vetrometini“, *Pravni život* 2/2016)
- Костренчић М., *Fides publica (јавна вера) у правној историји Срба и Хрвата до краја XV века*, Београд 1930. (Kostrenčić M., *Fides publica (javna vera) u pravnoj istoriji Srba i Hrvata do kraja XV veka*, Beograd 1930)
- Poisson J. P., *Essais de notarologie*, Paris 2002.
- Roumy F., „Histoire du notariat et du droit notarial en France“, *Handbuch zur Geschichte des Notariats der europäischen Traditionen* (ed. M. Schmoeckel, W. Schubert), Nomos, Baden-Baden 2009.
- Saradi-Mendelovici H., „A History of the Greek Notarial System“, *Handbuch zur Geschichte des Notariats der europäischen Traditionen* (ed. M. Schmoeckel, W. Schubert), Nomos, Baden-Baden 2009.
- Симоновић, З., *Епархова књига – Византијски зборник правила из занатства и трговине Лава VI Мудрог*, Ниш 2004. (Simonović Z., *Eparhova knjiga – Vizantijski zbornik pravila iz zanatstva i trgovine Lava VI Mudrog*, Niš 2004)
- Smithers, W. W., „History of the French Notarial System“, *University of Pennsylvania Law Review* 60(19)/1911.
- Средњовековни Статут Будве* (прир. Ж. Бујуклић, М. Лукетић), Будва 1988. (*Srednjovekovni Statut Budve* (prir. Ž. Bujuklić, M. Luketić), Budva 1988)
- Шаркић Н. и др., *О јавном бележнику – нотару*, Београд 2004. (Šarkić N. i dr., *O javnom beležniku – notaru*, Beograd 2014)
- Успенски, Ф., *Историја византијског царства I*, Београд 1998. (Uspenski, F., *Istorija vizantijskog carstva I*, Beograd 1998)

Nikola Selaković, LL.M.

Lecturer

University of Belgrade, Faculty of Law

ROOTS OF THE LATIN TYPE OF THE NOTARY PUBLIC SERVICE

Summary

The Paper deals with consideration of creation of the institution of the Latin type of the Notary Public Service and attempts to discover its real roots, the moment of its forming and transformation from private to the Notary Public Service. Following the genesis of the Latin type of the Notary Public Service and its development, thesis on its origin in Roman law is denied relativized, while one points to a not inconsiderable stressing important contribution of the Byzantine Law which was quite neglected in the existing literature. The third part of the paper points to a key role of the French legal tradition in forming the Latin type of Notary Public Service and to a final formation of the Notary Public. Nevertheless, insufficient scientific elaboration of the connection between the Late Byzantine law and the French medieval law and similarities in resolving legal situations leave the space for further studies and elaboration.

Key words: *Latin type of the Notary Public Service. – Tabellion. – Book of the Prefect (Eparch). – French medieval law.*

Article history:

Received: 30. 7. 2017.

Accepted: 4. 9. 2017.